

Михайло МАКСИМ'ЮК

ПНІВСЬКА ТВЕРДИНЯ

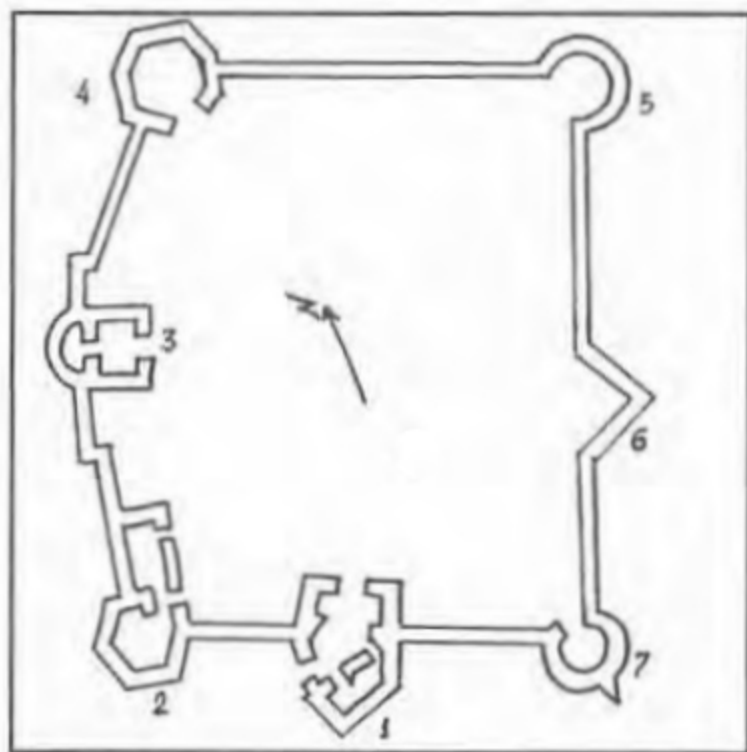
Серед мурованих оборонних споруд, зведених на Галичині за середньовіччя, безперечно вирізняється Пнівський замок. До появи Станіславської фортеці його вважали найсильнішою твердинею Підкарпатського краю.

Пнівський замок збудували в другій половині XVI ст. польські феодала волоського походження Куропатви, які ще в другій половині XIV ст. дістали ці землі за військову службу від короля Владислава Опольського. Викінченої форми замок набув у XVII ст.¹ Дехто з дослідників саме з XIV ст. пов'язує закладення первісних замкових укріплень². Але це потребує підтвердження. Навіть побіжний огляд руїн свідчить, що його не раз перебудовували, подекуди вікна замуровано червоною цеглою.

Твердиня стоїть на пагорбі, який, певно, колись був правим берегом Чорної Бистриці (так називали в давнину Бистрицю Надвірнянську на відміну од Золотої, нині Солотвинської).

У плані – це неправильний п'ятикутник з виступними наріжними оборонними баштами, спорудженими в різний час. Зовнішні мури, складені з ламаного каменю й цегли, завтовшки до півтора метра. Доступ до замку зі східного боку утруднював досить глибокий рів, із західного – кількадеметровий схил плоскогір'я. Натомість з двох боків від замку була рівнина. Отже, природні умови в обороноздатності твердині відігравали другорядну роль. Непроступним замок став завдяки добре продуманій системі штучних засобів оборони. Так, оборонні башти мали три яруси стрільниць, стіни – два яруси: долішні для гармат, горішні для ручної вогнепальної зброї.

Потрапити до замку можна було лише через в'їздову башту, до якої вів перекинений через рів звідний міст. У разі небезпеки міст підіймали і він правив за зовнішню браму. Отвори, крізь які проходили ланцюги звідного механізму, добре збе-

План замку. 1 – башта в'їздова; 2 – корпус з баштою; 3 – башта Західна; 4 – башта гранчаста; 5 – башта кругла; 6 – башта трикутна; 7 – башта кругла з контрфорсом

реглися донині. У цьому ж приміщенні був камін, коло нього в холодні дні грілися вартові. Підсилював оборону в'їзду прибрамний корпус у вигляді неправильного чотирикутника, який гострим кутом виступав далеко за межі оборонної стіни. Це триярусна споруда з численними стрільницями. Стрільниці долішнього ярусу виходили в оборонний рів (нині майже повністю засипаний).

Значно збільшували обороноздатність замку шість башт різної конфігурації. Усі вони, крім трикутної, були триярусні, з численними

Загальний вигляд Пнівського замку. Сучасний стан

стрільницями; на другому і третьому ярусі є прорізи для вікон. Кругла з контрфорсом башта не збереглася – її аж до підмурку розібрано в ХІХ ст. Більшість башт мала підвальні приміщення, які тепер повністю засипані.

За переказами, із замку йшов підземний хід з виходом у Надвірній, десь на території нинішнього парку. Існує легенда, що такий хідник сполучав замок зі Скитом Манявським, що зовсім неправдоподібно.

В'їздова башта

Поява замку сприяла перетворенню тутешнього давнішого поселення на місто. Дослідники вважають, що й своєю назвою воно також завдячує йому. Двір феодала обслуговувала велика кількість челяді, що оселялася здебільшого на підзамчі. З часом поселення надвірної служби виросло в містечко з назвою Надвірна.

Вигідне розташування на шляху до Угорщини, близькість лісу й соляних покладів сприяли швидкому розвитку Надвірної як торговельного й ремісничого центру. Бувши власністю Куропатвів, містечко давало їм значні прибутки.

Разом з Куропатвами і в пізніші часи на Надвірнянщину прибуло багато дрібної польської шляхти з челяддю. Для задоволення їхніх духовних потреб брати Куропатви, Павло і Микола, в 1609 р. збудували тут перший костел.

Дрібна шляхта осідала також у навколишніх селах і була тією силою, за допомогою якої Куропатви тримали в покорі місцеве населення. А замок становив її надійну опору в боротьбі з народними рухами, особливо опришківством.

Із замку вибиралися загони шляхти й смоляків шукати опришків, сюди для суду й розправи приводили спійманих „чорних хлопців”.

У 1621 р. опришкам вдалося захопити, здавалося б, неприступну Пнівську твердиню. Напад організував опришківський ватаг із Пнева Степан Буклашко. Чоловік його сестри Олени – Прокіп Ючевів – показав місце, де можна було підкопатися під муром і дістатися в замок. На допомогу Буклашко покликав опришків з Буковини під проводом Гриня Кардаша. План нападу вдався, опришкам дісталася багата здобич. Вістка про захоплення замку блискавично поширилася по околиці. Шляхта організувала погоню. Врешті з 48 учасників нападу на замок 24 потрапили в руки шляхти й після тортур були страчені в Коломиї і Надвірній.

Замок лишався опорою шляхти в боротьбі з опришківством і в наступні часи, зокрема, коли в околиці діяв найславетніший ватажок опришків Олекса Довбуш. Поява Довбуша навесні 1745 р. з невеликим загonom у Зеленій переполошила шляхту Надвірнянщини. Для посилення оборони замку сюди прибули смоляки й жовніри³.

З Пнівським замком пов'язаний один із епізодів Визвольної війни українського народу в XVII ст. У час, коли Богдан Хмельницький з козацьким військом вирушив походом у Західну Україну, на Прикарпатті вибухло повстання, яке очолив Семен Височан з села Вікторова (теперішнього Галицького району)⁴.

Чисельність повстанців, до яких приєдналося й багато дрібної шляхти, досягла 15 тисяч. Озброєні навіть гарматами, вони здобували шляхетські замки в Рожнятові, Заболотові, Перегінську, Палагичах, Більшівцях, Лючі. Зрозуміло, що Семен

*Кругла
башта*

*Кругла
башта.
Проект
реставрації*

Гранчаста башта

Височан не міг оминати Пнівського замку. Пізньої осені 1648 р. повстанська армія й козацькі загони вирушили до цієї твердині, де сховалося багато навколишньої шляхти. Облога тривала кілька тижнів. Шляхта з Болехівщини спробувала була допомогти обложеним, але, побачивши сили повстанців, повернула назад⁵.

Щодо того, чи Пнівська твердиня була здобута, існують дві протилежні думки. Польські історики, серед них В.Лозинський, А.Чоловський⁶ та інші, твердять, що, незважаючи на всі спроби повсталих і козаків, Пнівський замок щасливо оборонився. Тим часом український дослідник В.Грабовецький вважає, що попри запеклий опір шляхти, Пнівський замок після кількох тижнів облоги повстанці таки здобули⁷. Відомості про ту облогу знаходимо в Літописі Самовидця. Описуючи похід козаків у 1649 р., він пише, що вони „аж и поза Дністром коло Галича, – и замков доставали, межи иними и Пневского замку за Надворною доставали”⁸. Безпереч-

но, замок у ті роки зазнав великих ушкоджень. Це підтверджується тим, що 1668 року Галицький сейм виділив його власникові, Петрові Куропатві, 1000 злотих для ремонту укріплень⁹.

Пнівська твердиня відігравала водночас й іншу роллю – допомагала в обороні краю від татар і турків. У XVI – XVII ст. уся Галицька земля терпіла від їхніх спустошливих наскоків.

Татарські чамбули не раз бували і під мурами Пнівського замку, та на штурм твердині не наважувалися. Ще 1589 р. вони зруйнували кілька сіл і міст, які належали власникам замку. Серед знищених були Пнів, Битків і Надвірна.

У польсько-турецьких війнах XVII сторіччя Пнівський та інші галицькі замки являли собою опорні пункти для польських військ. Особливо зросло їхнє значення після того, як 1672 р. турки здобули Кам'янець-Подільську фортецю, що прикривала кордони Руського воєводства з півдня. До числа найміцніших твердинь увійшла тоді порівняно молода Станіславська фортеця (з 1662 р.).

У 1676 р. Станіславський ключ став метою спеціального походу турецької армії Ібрагім-паші (Шайтана), що призвело до сплюндрування краю. Впало 13 прикордонних замків, зокрема й Галицький. Турки зруйнували також Скит Манявський, обложили Станіславську фортецю і Пнівський замок, проте здобути їх не змогли¹⁰.

З розвитком і вдосконаленням зброї, особливо польової артилерії, оборонне значення Пнівського замку занепало. На початку XVIII ст. він і далі належав Куропатвам, з 1745 р. перейшов у власність Сенявських, а згодом – Цетнерів, які мешкали в ньому до кінця століття¹¹.

Граф Цетнер сприяв розвитку Надвірної, надав їй свій герб. Великі ліси, що підступали під саме місто, забезпечували сировину для деревообробних промислів; славилися своїми виробами тутешні бондарі, котлярі, кушніри. На Бистриці та інших річках стояли млини, а в Пасічній гамарні виготовляли металеві вироби з місцевої залізної руди. Відомі були два щорічні ярмарки, на які приїжджали купці з Польщі, Молдавії, Угорщини і навіть з Росії.

Наприкінці XVIII ст. Цетнери обміняли свої маєтності на землі в околицях Монастириська. Пнівський замок разом з іншими їхніми посіlostями став власністю держави. А вже на початку наступного століття орендарі розібрали споруди замку на будівельні матеріали, з яких у Надвірній спорудили пивоварню та інші будівлі¹².

У кінці XIX ст. консерваторське управління Східної Галичини зацікавилось руїнами Пнівської твердині. Тоді складено його перші описи, зроблено світлин, зміцнено Північну і Західну башти¹³.

В історичній літературі є відомості про те, що 1904 р. один із працівників консерваторського уп-

равління Східної Галичини натрапив на архів Пнівського замку, що тоді зберігався в Делятині, в управлінні державних лісів і маєтків. Він вилучив дві тисячі документів, а решту знищила того року пожежа¹⁴. Дальша доля вивезених документів не відома.

Пнівський замок порівняно з іншими прикарпатськими замками непогано зберігся і є надзвичайно цінною пам'яткою військово-оборонної архітектури XIV–XVII ст.¹⁵

ПРИМІТКИ

¹ Czołowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej. – Lwów, 1892. – S.34.

² Na zwaliskach zamku w Pniowu // Nasz Kraj. – 1907. – №6.

³ Грабовецький В. Олекса Довбуш. – Львів, 1994. – С.112.

⁴ Див.: Грабовецький В. Семен Височан. – Івано-Франківськ, 1995.

⁵ Łoziński W. Prawem i lewem: Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku. – Lwów, 1931. – Т.1. – С.120; Грабовецький В. Селянський рух на Прикарпатті (XVII – XVIII ст.). – К., 1962. – С.64–65.

⁶ Łoziński W. Op.cit. – S.420; Czołowski A. Op.cit. – S.34.

⁷ Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. XVI – перша половина XVII ст. – Івано-Франківськ, 1993. – Т. 2. – С.168.

⁸ Літопис Самовидця. – К., 1971. – С.57.

⁹ Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття... – С.168.

¹⁰ Szarlowski A. Stanisławów i powiat Stanisławowski. – Stanisławów, 1887. – S.58.

¹¹ Czołowski A. Op.cit. – S.34.

¹² Ibid.

¹³ Teka konserwatorska. – Lwów, 1892. – S.154–155.

¹⁴ Nasz Kraj. – 1907. – №6. – S.177.

¹⁵ Ще в 1977 р. Львівська міжобласна спеціальна науково-реставраційна виробнича майстерня розробила проект реставрації цієї унікальної пам'ятки. Планувалося відкрити в ній краєзнавчий музей, кемпінг тощо. Але забракло коштів. Про реставраційні роботи див.: Михайлишин Р. Пнівський замок (три вежі з семи) // Вісник / Інститут „Укрзахідпроектреставрація”. – Львів, 1996. – Ч.5. – С.128–131. Нова публікація плану замку: Polak T. Zamki na kresach. – Warszawa, 1997. – S.191–192.